

**Το ειδικό καθεστώς οικονομικών δραστηριοτήτων του
Ελληνικού Κράτους ως Μέλους της Ε.Ε.
και Ελλήνων Υπηκόων σε Χώρες των Βαλκανίων.
Οικονομική κατάσταση επί μέρους υπό εξέταση χωρών
στην υπό εξέταση χρονική περίοδο**

Της Κυρίας Ελένης Αν. ΚΑΒΒΑΔΙΑ

Γενικά στοιχεία

Στην παρούσα εισήγηση εξετάζονται οι οικονομικές προκλήσεις τις οποίες αντιμετώπισαν επί μέρους χώρες της Βαλκανικής κατά τη εικοσαετία 1990-2010, αρχικά κατά την μετάβασή τους από σοσιαλιστικές οικονομίες σε οικονομίες της αγοράς στη δεκαετία του '90, και αργότερα ως ανοικτές οικονομίες. Συγκεκριμένα, εξετάζονται οι οικονομικές τάσεις της Βουλγαρίας και της Κροατίας κατά την περίοδο 1990-2010, ενώ παράλληλα γίνεται μια ανασκόπηση των διαρθρωτικών και θεσμικών μεταρρυθμίσεων που πραγματοποιήθηκαν και των προβλημάτων που αντιμετωπίστηκαν στην προσπάθεια εφαρμογής ισχυρής μακροοικονομικής διαχείρισης και ανάπτυξης των εξωτερικών σχέσεων στις χώρες αυτές.

Κατά τη δεκαετία του '90 ξεκίνησε στις χώρες της περιοχής μια διαδικασία μετάβασης από τη σοσιαλιστική οικονομία στην οικονομία της αγοράς. Η διαδικασία αυτή συνάντησε δυσκολίες, λόγω συγκρούσεων μεταξύ χωρών και εμφύλιων πολέμων, που είχαν ως συνέπεια τη διακοπή της οικονομικής δραστηριότητας και την καταστροφή υλικού και ανθρώπινου κεφαλαίου: σε πολλές περιοχές, οι υποδομές μετά βίας λειτουργούν. Τα προβλήματα αυτά βύθισαν την περιοχή στην οικονομική ύφεση, με αποτέλεσμα υψηλά ποσοστά ανεργίας και φτώχειας, και συνακόλουθα κοινωνικά προβλήματα.

Ιστορικό πλαίσιο των Δυτικών Βαλκανίων

Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος – 1990 Σοσιαλιστική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας

Η Σοσιαλιστική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας (ΣΟΔΓ), η οποία αποτελείτο από τις χώρες της περιοχής των Δυτικών Βαλκανίων, πλην της Αλβανίας δημιουργήθηκε μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Υπό την ηγεσία του Τίτο, η χώρα έστρεψε τα νώτα της στο ανατολικό μπλοκ και ακολούθησε μια **μέση οδό** μεταξύ του δυτικοευρωπαϊκού καπιταλισμού και της παραδοσιακής, ελεγχόμενης,

σοσιαλιστικής οικονομίας. Στην πράξη, βρισκόταν πολύ πιο κοντά στο δυτικό μοντέλο, αλλά με μεγάλη αναποτελεσματικότητα, λόγω στρεβλώσεων. Οι επιχειρήσεις μπορούσαν να ενεργούν με σχετική ανεξαρτησία, τόσο στο εσωτερικό της Γιουγκοσλαβίας όσο και στο εξωτερικό. Η οικονομία βασιζόταν κυρίως στη βιομηχανία (συμπεριλαμβανομένου του εξορυκτικού τομέα), τη γεωργία και τον τουρισμό.

Μετά τον θάνατο του Τίτο, το 1980, οι μάχες για την εξουσία οδήγησαν σύντομα στην κατάλυση της ενότητας της Γιουγκοσλαβίας. Η κλιμάκωση της βίας μεταξύ πολιτών οδήγησε σε αιτήματα για **αυτονομία των Δημοκρατιών** και σε **εθνοτικές** διαιρέσεις. Η άνοδος του Μιλόσεβιτς στην ηγεσία του κομμουνιστικού κόμματος της Σερβίας, το 1986, σήμανε την έναρξη της διάλυσης της πολυεθνικής Γιουγκοσλαβίας του Τίτο και την απαρχή μιας έντονα καθοδικής πορείας για τη χώρα.

Η δύσκολη μετάβαση κατά τη δεκαετία του '90

Στις εκλογές του 1990 στη ΣΟΔΓ, το Κομμουνιστικό Κόμμα επικράτησε μόνο στη Σερβία και στο Μαυροβούνιο, ενώ στις τέσσερις άλλες ομόσπονδες δημοκρατίες (Βοσνία, Μακεδονία, Κροατία και Σλοβενία) εξελέγησαν εθνικιστικά κόμματα. Μετά τις εκλογές, η Κροατία και η Σλοβενία αποσχίστηκαν από την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας και κατέστησαν ανεξάρτητα κράτη, γεγονός που προκάλεσε την πρώτη από μια σειρά **στρατιωτικών παρεμβάσεων** της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας (ΟΔΓ) κατά την περίοδο 1991-1992. Η επιθυμία της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης για ανεξαρτησία προσέκρουσε στην έντονη αντίθεση των Σερβοβοσνίων, πράγμα που οδήγησε σε σύγκρουση τόσο με την ΟΔΓ όσο και με την Κροατία το 1995, μετά την αναγνώριση της ανεξαρτησίας της χώρας από την ΕΕ. Τα 1999 οξύνθηκαν τα προβλήματα μεταξύ της Σερβίας και του Κοσσυφοπεδίου. Η σύγκρουση έλαβε τέλος με την παρέμβαση του ΟΗΕ, με δραματικές συνέπειες για την οικονομία της Σερβίας, και έκτοτε το Κοσσυφοπέδιο τελεί υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών. Αργότερα, αρχές της δεκαετίας του 2000, στην ΠΓΔΜ ξέσπασαν συγκρούσεις μεταξύ πολιτών αλβανικής καταγωγής και άλλων κατοίκων της ΠΓΔΜ.

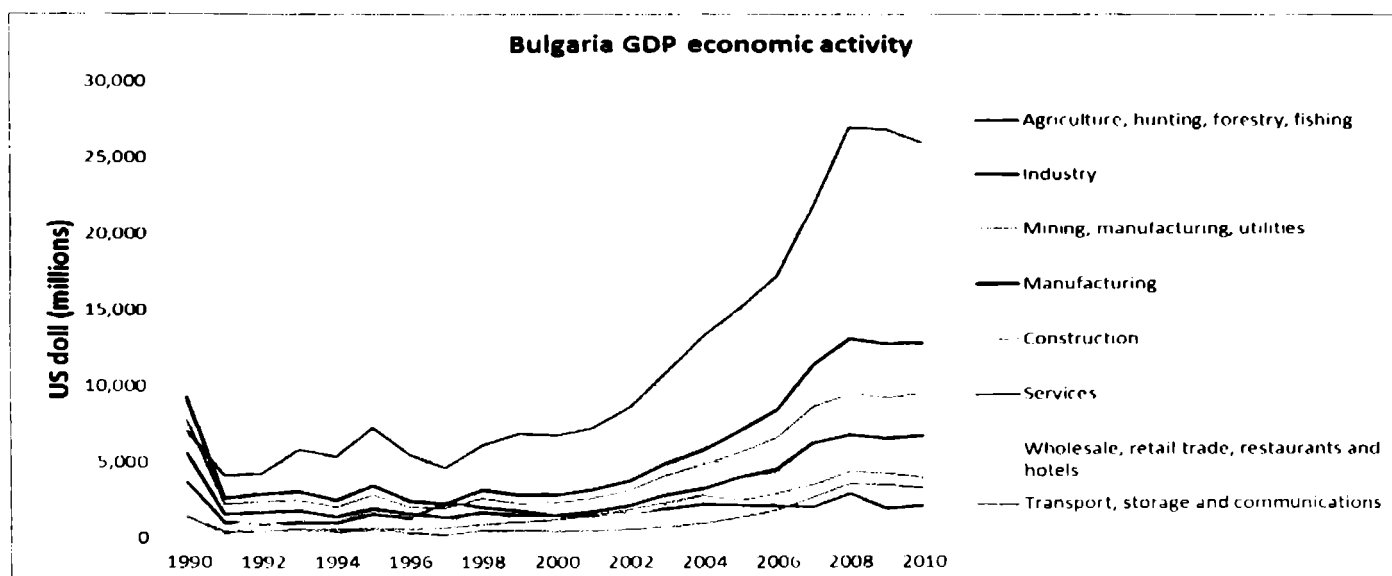
Η οικονομική κατάσταση στην περιοχή της Βαλκανικής

Οι διαμάχες αυτές είχαν βαρύτερες επιπτώσεις στο ΑΕΠ για όλη την περιοχή. Στην Αλβανία, η οποία γνώρισε σχετικά λιγότερες αναταραχές, το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ παρέμεινε κοντά στα επίπεδα του 1990. Στη Βοσνία και στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας (ΟΔΓ), το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ βρέθηκε κάτω από τα επίπεδα του 1990.

ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ

Η Βουλγαρία το 1990 είχε κατά κεφαλήν ΑΕΠ της τάξης των USD 888 από USD 2 391 το USD 1989, και πληθυσμό περίπου 9 εκατομμυρίων. Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ έφτασε στα επίπεδα του 1989 το 2003 και ακολούθησε έκτοτε ανοδική πορεία ώστε το 2009 να είναι της τάξης των USD 6 400, με μείωση πληθυσμού στα 7.6 εκατομμύρια το ίδιο έτος. Ο κρατικός έλεγχος παραμένει αδύναμος σε τομείς και υπάρχει ακόμη το οργανωμένο έγκλημα, αν και σε μικρότερο βαθμό βέβαια απ' ότι προ εικοσαετίας.

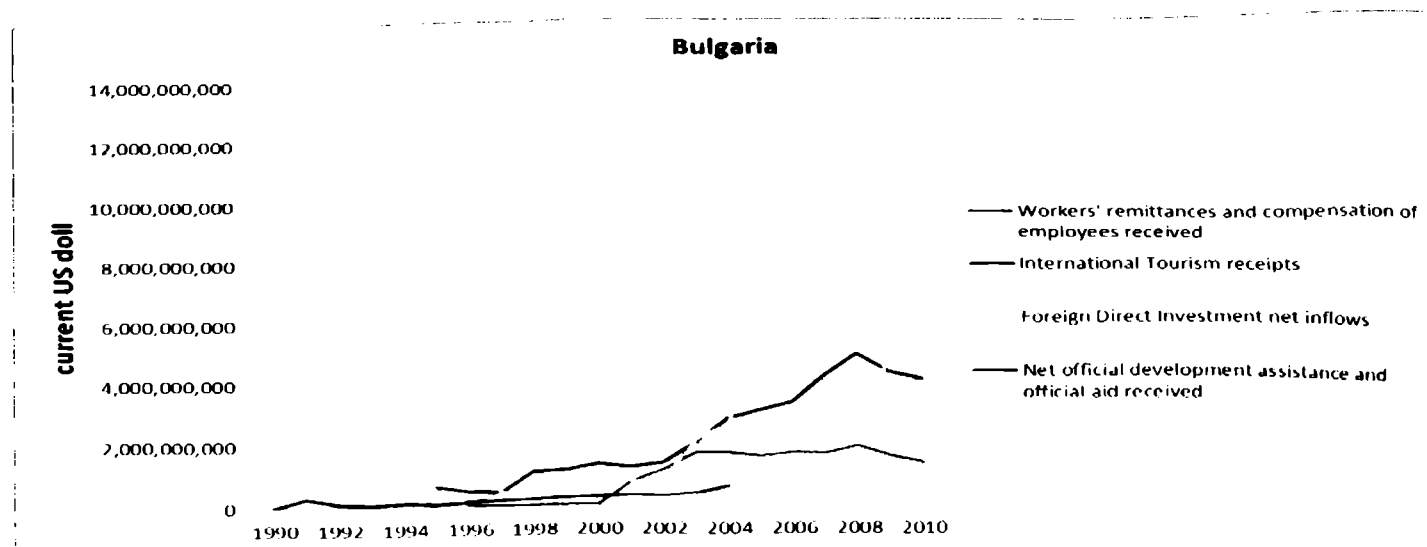
Διάγραμμα 1: ΑΕΠ και οικονομική δραστηριότητα

Πηγή: UNCTAD

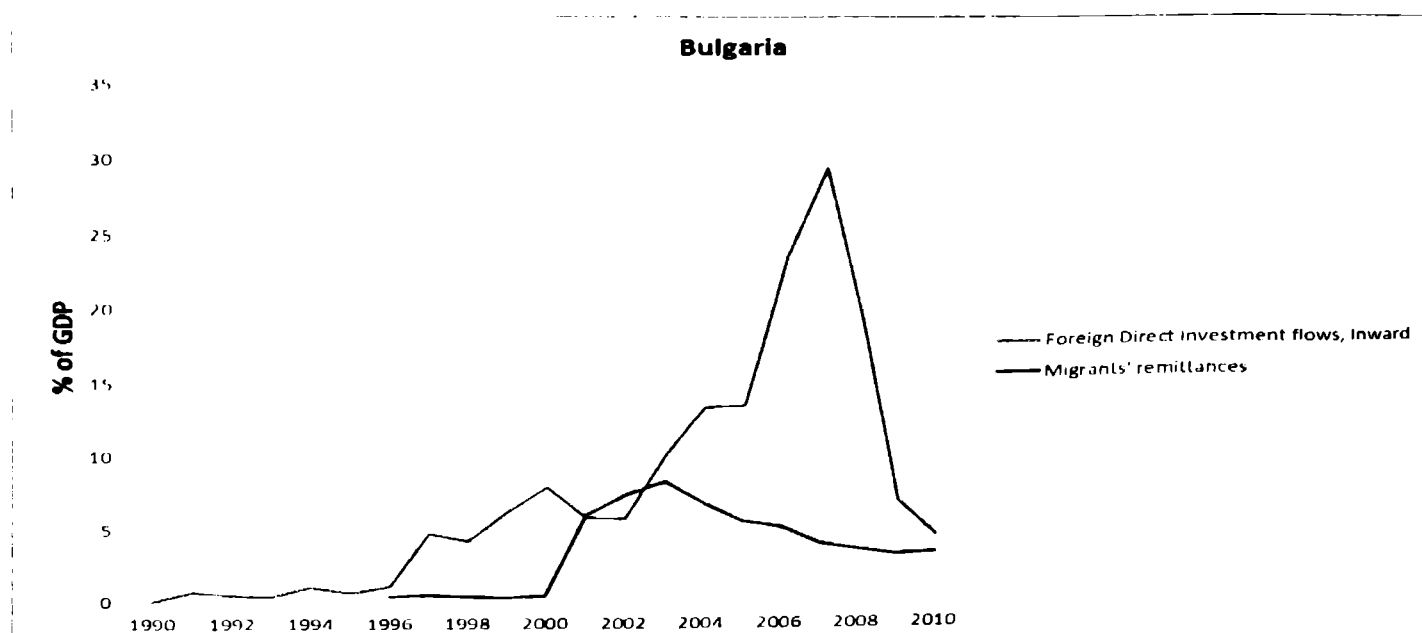
Η μετάβαση στην οικονομία της αγοράς προκάλεσε πτώση του ΑΕΠ την περίοδο 1990-1997, κυρίως λόγω της κατάρρευσης του αναποτελεσματικού βιομηχανικού τομέα και της μείωσης της αγροτικής παραγωγής. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της ανεργίας και της μετανάστευσης, κυρίως προς Ελλάδα αλλά και άλλες χώρες, η οποία ανακόπηκε το 2003 όπως φαίνεται και από την αύξηση των εμβασμάτων μεταναστών.

Διάγραμμα 2: Καθαρές εισροές

Πηγή: World Bank

Διάγραμμα 3: Εισροές Ξένων Άμεσων Επενδύσεων/ Εμβάσματα μεταναστών

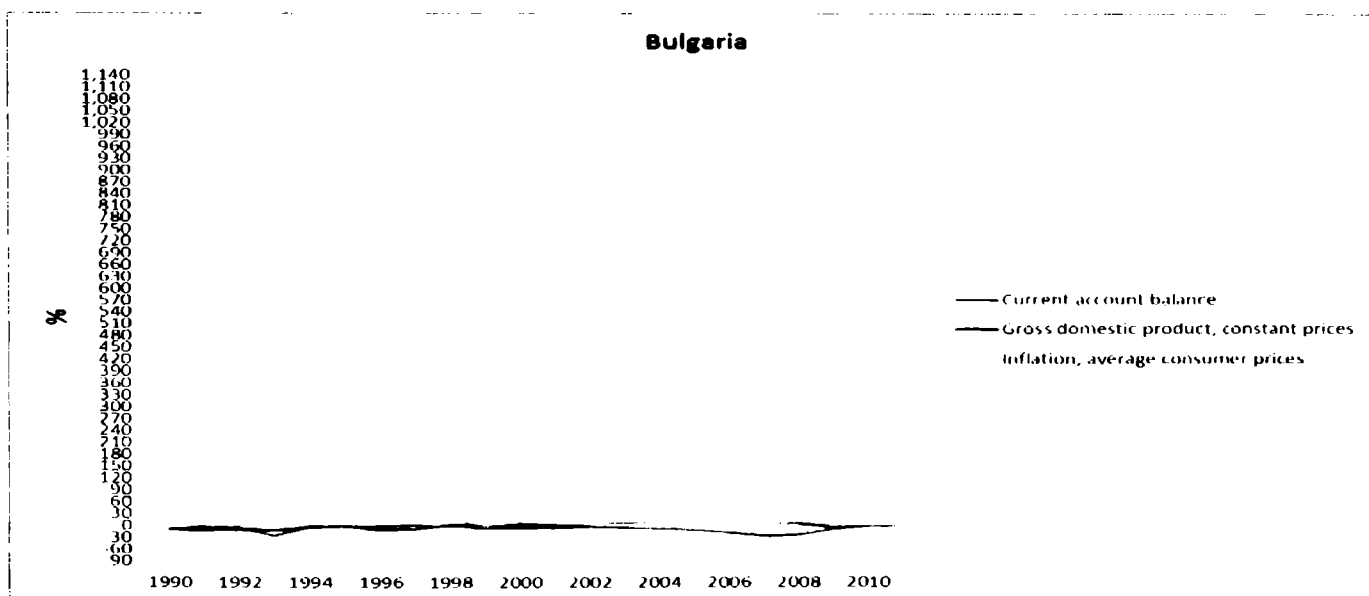
Πηγή: UNCTAD

Οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις ξεκίνησαν στα μέσα της δεκαετίας του '90 και η δομική αλλαγή της οικονομίας που άρχισε να συντελείται το 2003 προχώρησε σταθερά, υποβοηθούμενη και από υψηλές ΑΞΕ την περίοδο 2003-2008 που ανήλθαν μεσοσταθμικά ετησίως σε USD 6 439 εκατ. Μακροοικονομικά ο πληθωρισμός μετά την κορύφωσή του το 1997 με 1 082%, ακολούθησε πτωτική πορεία ως το 2010 που έφτασε στο 1,9%, με παράλληλη αύξηση των αποθεματικών εκτός χρυσού. Αρνητική εξέλιξη θεωρείται η αύξηση του εξωτερικού δανεισμού ως ποσοστό του ΑΕΠ που

πέρασε σε τριψήφια νούμερα από το 2007 και έφτασε στα 107,6% το 2009.

Από το 1997, η ρευστότητα του τραπεζικού τομέα βελτιώθηκε, οδηγώντας σε μείωση των επιτοκίων, σε επίπεδα ευθυγραμμισμένα με την ευρωζώνη έτσι ώστε το διατραπεζικό το 2009 να είναι στα 2,4. % Υπό καθεστώς ελεγχόμενης διακύμανσης το εγχώριο νόμισμα παρέμεινε σταθερό, χάρη στον συνδυασμό οικονομικής ανάπτυξης, χαμηλού πληθωρισμού και αύξησης των καταθέσεων σε εγχώριο και σε ξένα νομίσματα.

Διάγραμμα 4: Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών/ΑΕΠ/Πληθωρισμός

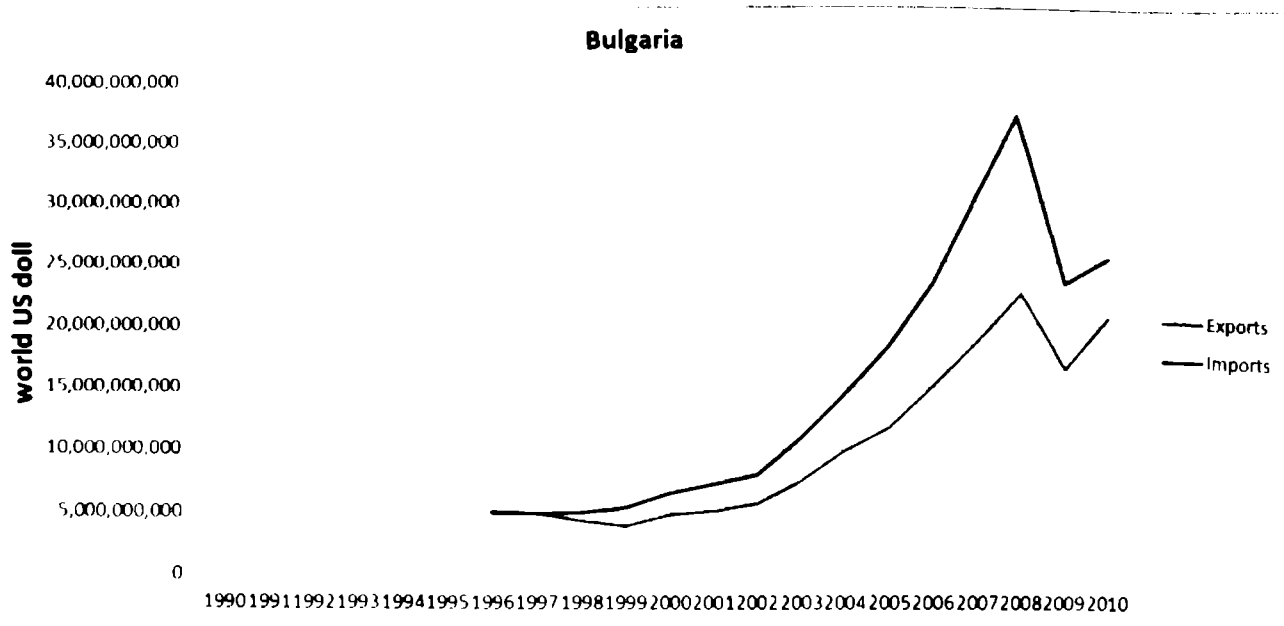
Πηγή: IMF

Η εφαρμογή πολιτικών διεύρυνσης της φορολογικής βάσης και μείωσης των υψηλών φορολογικών συντελεστών, ώστε να ενθαρρυνθούν οι επιχειρήσεις να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους, επέτρεψε τον περιορισμό του δημοσιονομικού ελλείμματος, με εξαίρεση το 2007-2008 που ξεπέρασε το 24%, να πέσει στην συνέχεια σε περίπου 3% του ΑΕΠ το 2010, με την αλλαγή κυβέρνησης υπό τον Β. Borisov. Το 2007-2008 παρατηρήθηκε και η άνοδος του εξωτερικού δανεισμού ως ποσοστό του ΑΕΠ, και η οποία χρηματοδότησε κυρίως σημαντικές αυξήσεις στις αποδοχές των δημοσίων υπαλλήλων που έφτασαν τις χρονιές αυτές στο 19,5% και 26,5% αντίστοιχα.

Παρά την ταχεία αύξηση των εξαγωγών της Βουλγαρίας, το εμπορικό έλλειμμα έχει αυξηθεί, λόγω της εξίσου ταχείας αύξησης των εισαγωγών. Αναμένεται, όμως, ότι η αύξηση των εξαγωγών, χάρη στην αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής και των επενδύσεων, θα συμβάλει στη

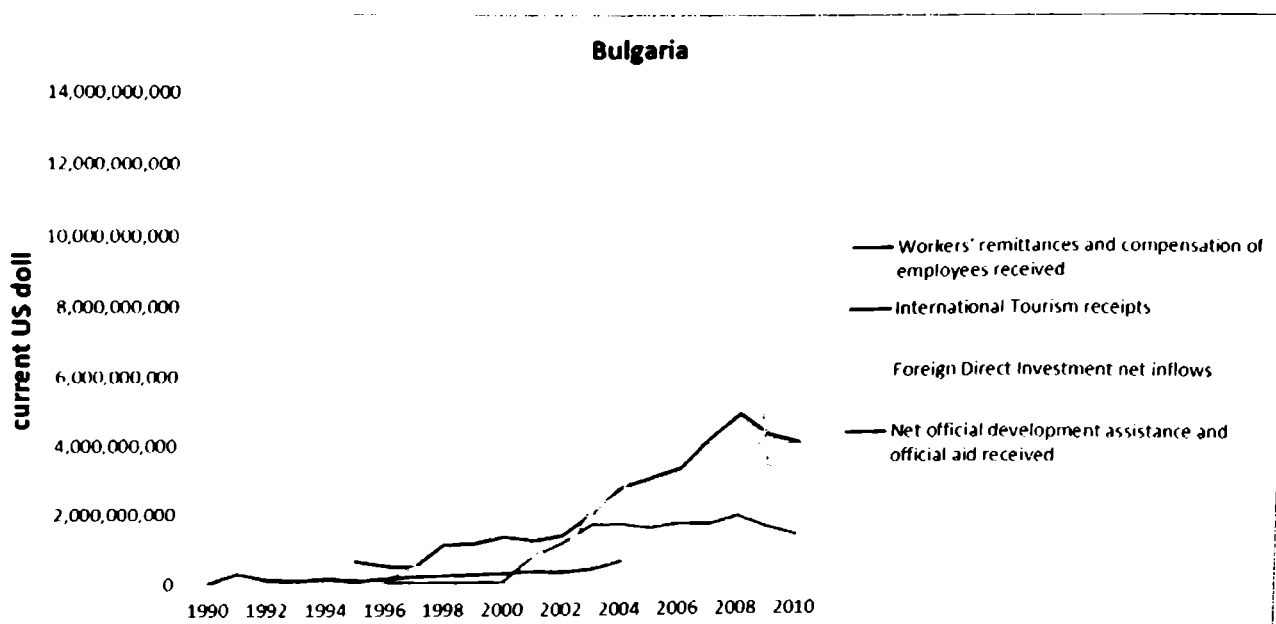
μείωση του ελλείμματος στο μέλλον, καθώς οι εισαγωγές θα αυξάνονται ταχύτερα από τις εισαγωγές.

Διάγραμμα 5: Εισαγωγές/Εξαγωγές

Πηγή: UNCTAD

Διάγραμμα 6: Αύξηση ΑΕΠ/ Εξαγωγές/Εισαγωγές/ΑΞΕ

Πηγή: World Bank

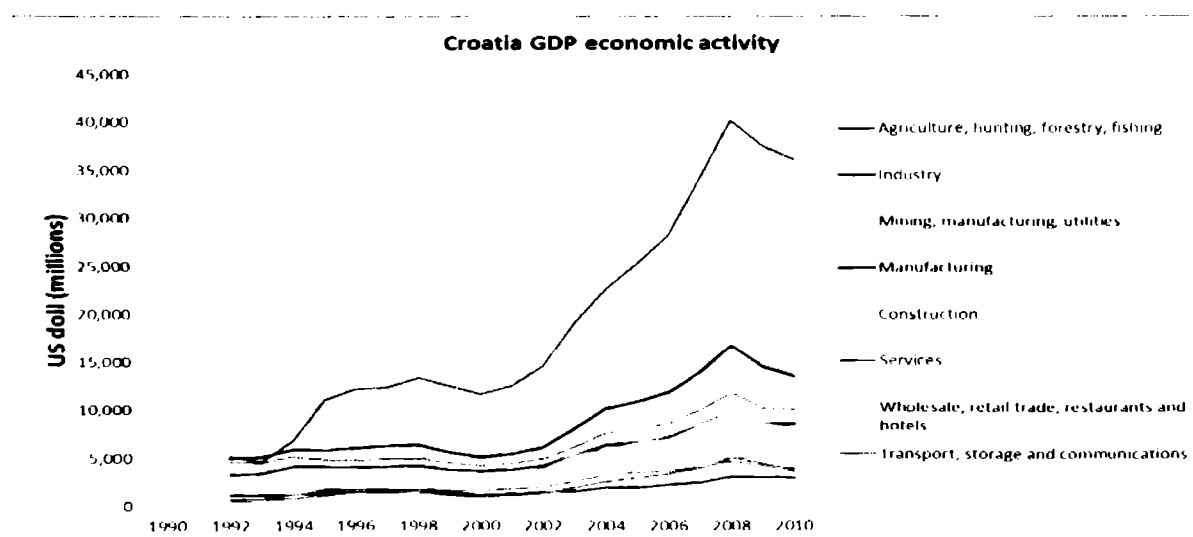
Είναι πιθανόν, στο μέλλον, το εμπορικό έλλειμμα να αντισταθμιστεί περαιτέρω και από τα έσοδα του τουρισμού, καθότι η Βουλγαρία επενδύει συστηματικά στην δημιουργία των απαραίτητων υποδομών. Η εξάρτηση από τις άμεσες ξένες επενδύσεις θα είναι σημαντική σε μεσοπρόθεσμο ορίζοντα, ιδίως λόγω της χαμηλής εγχώριας αποταμίευσης. Η επιτυχής ιδιωτικοποίηση κρατικών επιχειρήσεων στρατηγικής σημασίας αποτέλεσε

ενθαρρυντική εξέλιξη, σε συνδυασμό με τον εκσυγχρονισμό του τραπεζικού τομέα, ο οποίος θα μπορεί να προσελκύσει μεγαλύτερα ποσά εγχώριας αποταμίευσης.

ΚΡΟΑΤΙΑ

Οι καταστροφές που προκάλεσε ο πόλεμος με την ΟΔΓ το 1992, η έμμεση εμπλοκή στον εμφύλιο πόλεμο στη Βοσνία και η κατάρρευση της βαριάς βιομηχανίας βύθισαν την οικονομία της Κροατίας σε βαθιά ύφεση. Στην περίοδο που ακολούθησε, η χαμηλή οικονομική ανάπτυξη, οι καθυστερήσεις όσον αφορά την αναδιάρθρωση και τον εκσυγχρονισμό της οικονομίας, καθώς και το γεγονός ότι οι αυξήσεις των μισθών υπερέβαιναν τα κέρδη παραγωγικότητας οδήγησαν σε υψηλή και διαρκώς αυξανόμενη ανεργία, η οποία το 2001 ήταν της τάξης του 20%. Ωστόσο, οι φυσικοί πόροι της χώρας, συμπεριλαμβανομένων των κοιτασμάτων πετρελαίου και φυσικού αερίου και του τουρισμού, διευκόλυναν την ανάκαμψη και αποτέλεσαν σημαντική πηγή συναλλαγματικών διαθεσίμων. Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της χώρας ήταν της τάξης των USD 5 193 το 1990, έπεσε στο ήμισυ λόγω του πολέμου στα USD 2 126 το 1992 και ανήλθε το 2010 στα USD 14 241.

Διάγραμμα 1: ΑΕΠ και οικονομική δραστηριότητα

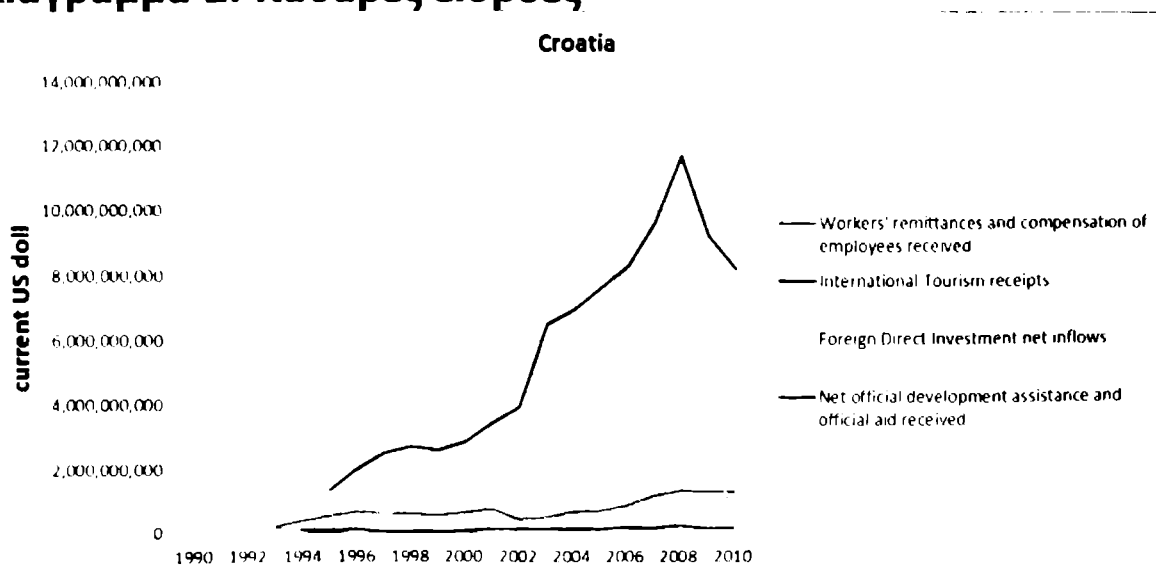

Πηγή: UNCTAD

Η νέα κυβέρνηση που ανήλθε στην εξουσία τον Ιανουάριο του 2000, μετά τον θάνατο του προέδρου Τούτζμαν, προώθησε προγράμματα οικονομικών και πολιτικών μεταρρυθμίσεων. Ο μέσος ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ ήταν της τάξης του 4,8% την περίοδο 2002-2007, και στην συνέχεια μειώθηκε ιδιαίτερα μετά το 2009 που έπεσε στα -5,8 και -1,5 το 2010 λόγω της οικονομικής κρίσης. Το τραπεζικό σύστημα κατέστη πιο εύρωστο μετά από την πώληση αναδιարθρωμένων τραπεζών: οι υπό ξένο έλεγχο τράπεζες

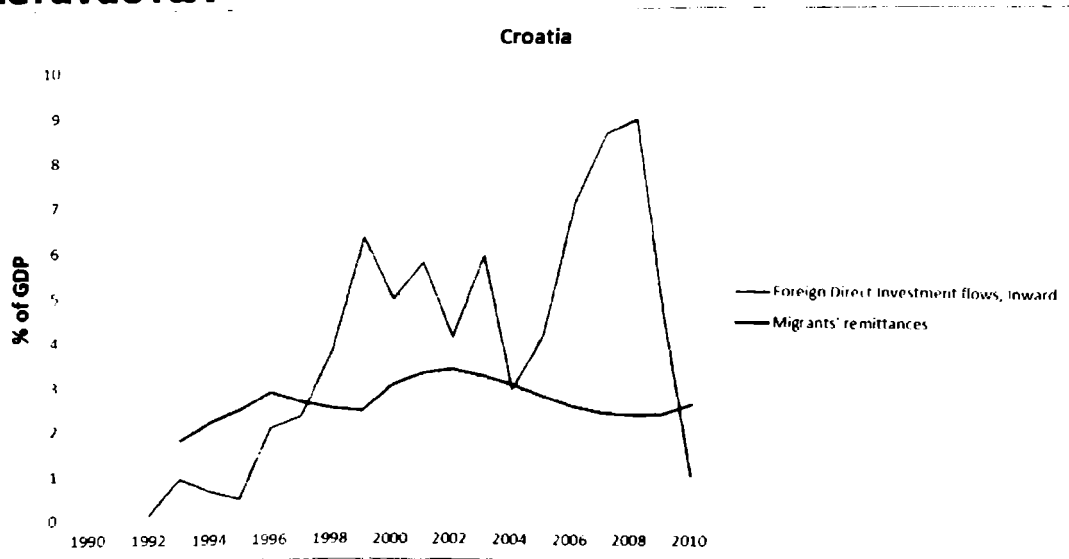
αντιπροσωπεύουν σήμερα περισσότερο από το 80% των στοιχείων ενεργητικού του τραπεζικού τομέα. Ο νόμος για την Εθνική Τράπεζα της Κροατίας (CNB), ο οποίος θεσπίστηκε τον Απρίλιο 2001, έδωσε στην CNB πλήρη ανεξαρτησία όσον αφορά τη διαμόρφωση της νομισματικής πολιτικής. Η νομισματική αρχή κατάφερε να μειώσει τον πληθωρισμό σε περίπου 5% το 2001, μετά τον υπερπληθωρισμό του 609% το 1990, και βαίνοντας κατιών ο πληθωρισμός έφτασε το -1,5% το 2010. Επιπλέον, η χαλάρωση των απαιτήσεων όσον αφορά την υποχρεωτική τήρηση ελάχιστων αποθεματικών, που τέθηκε σε εφαρμογή στο τέλος του 2000, είχε ως αποτέλεσμα να μειωθεί ο συντελεστής ελάχιστων υποχρεωτικών αποθεματικών, πράγμα που ενίσχυσε τη ρευστότητα του τραπεζικού συστήματος και οδήγησε σε μείωση των επιτοκίων.

Διάγραμμα 2: Καθαρές εισροές

Πηγή: World Bank

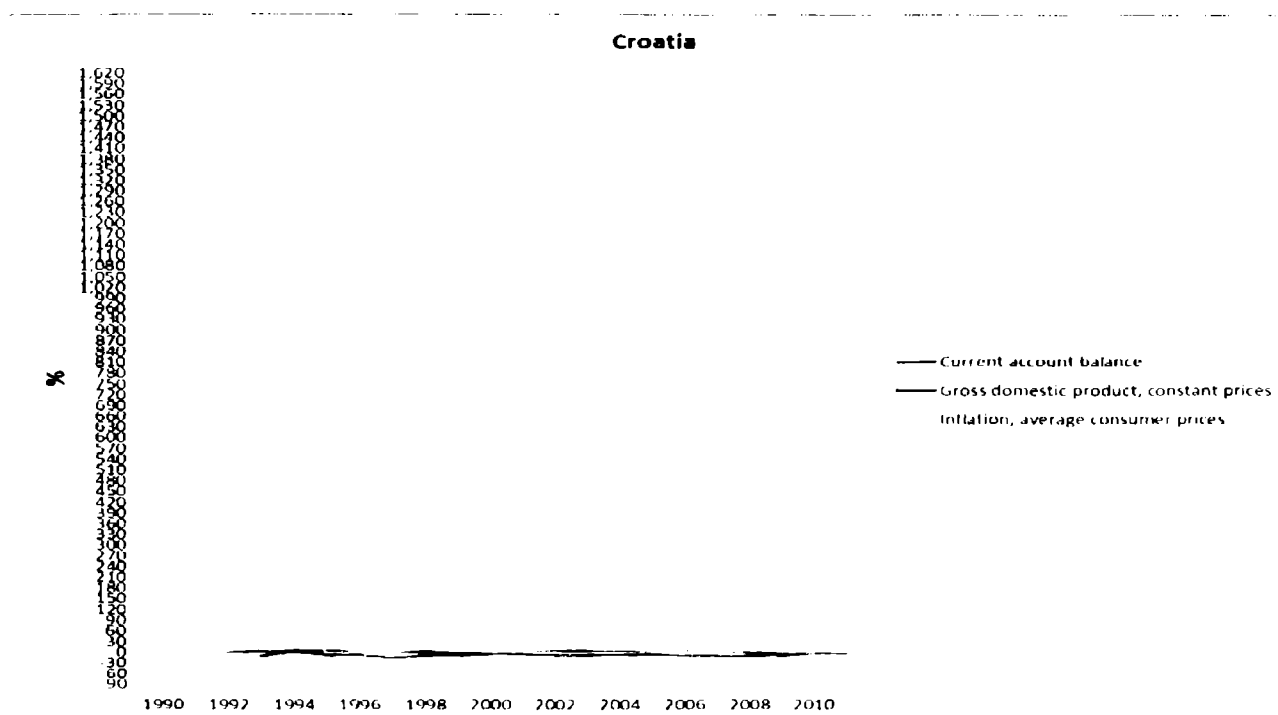
Διάγραμμα 3: Εισροές Ξένων Άμεσων Επενδύσεων/ Εμβάσματα μεταναστών

Πηγή: UNCTAD

Ωστόσο, η δημοσιονομική κατάσταση της χώρας απείλησε αρχικά τη μακροοικονομική σταθερότητα της οικονομίας. Οι δημοσιονομικές περικοπές που είχαν προγραμματιστεί για το 2001 καθυστέρησαν λόγω τοπικών εκλογών αλλά και διότι δεν έτυχαν επαρκούς υποστήριξης. Ενώ ο προϋπολογισμός της κεντρικής κυβέρνησης εμφάνιζε πλεόνασμα, οι δαπάνες για τα διάφορα ταμεία πρόνοιας, και ιδίως για το ταμείο συντάξεων, δημιούργησαν προβλήματα στον ενοποιημένο προϋπολογισμό. Η συμφωνία stand-by με το ΔΝΤ, την οποία η χώρα διαπραγματεύτηκε τον Μάρτιο 2001, έδωσε το έναυσμα στις αρχές του 2002 ώστε να ξεκινήσει η διαδικασία μεταρρύθμισης του ταμείου συντάξεων.

Διάγραμμα 4: Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών/ΑΕΠ/Πληθωρισμός

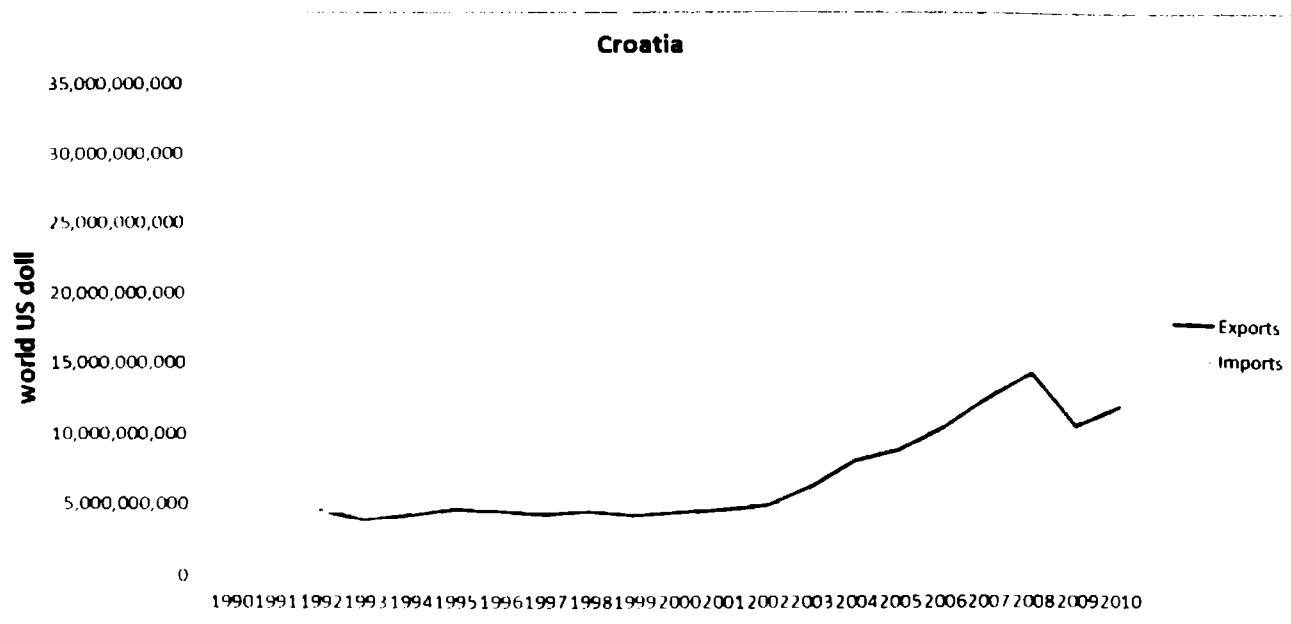

Πηγή: IMF

Η κατάσταση του ισοζυγίου πληρωμών της Κροατίας είχε επιδεινωθεί στις αρχές της δεκαετίας του 2000. Η τελμάτωση των εξαγωγών και η ταχεία αύξηση των εισαγωγών προκάλεσαν αύξηση του εμπορικού ελλείμματος. Ωστόσο, η υπογραφή μιας σειράς εμπορικών συμφωνιών άνοιξε τον δρόμο για την βελτίωση αυτών των μεγεθών. Τον Οκτώβριο 2001 η Κροατία υπέγραψε με την ΕΕ ενδιάμεση συμφωνία και συμφωνία σταθεροποίησης και σύνδεσης, ενώ παράλληλα ξεκίνησε διαπραγματεύσεις για την προσχώρησή της στη συμφωνία ελεύθερων συναλλαγών της Κεντρικής Ευρώπης (CEFTA). Οι συμφωνίες αυτές συνέβαλαν στην επιτάχυνση των εξαγωγών. Η αύξηση των εσόδων από τον τουρισμό αντιστάθμισε εν μέρει την αύξηση του εμπορικού ελλείμματος, με αποτέλεσμα το έλλειμμα του

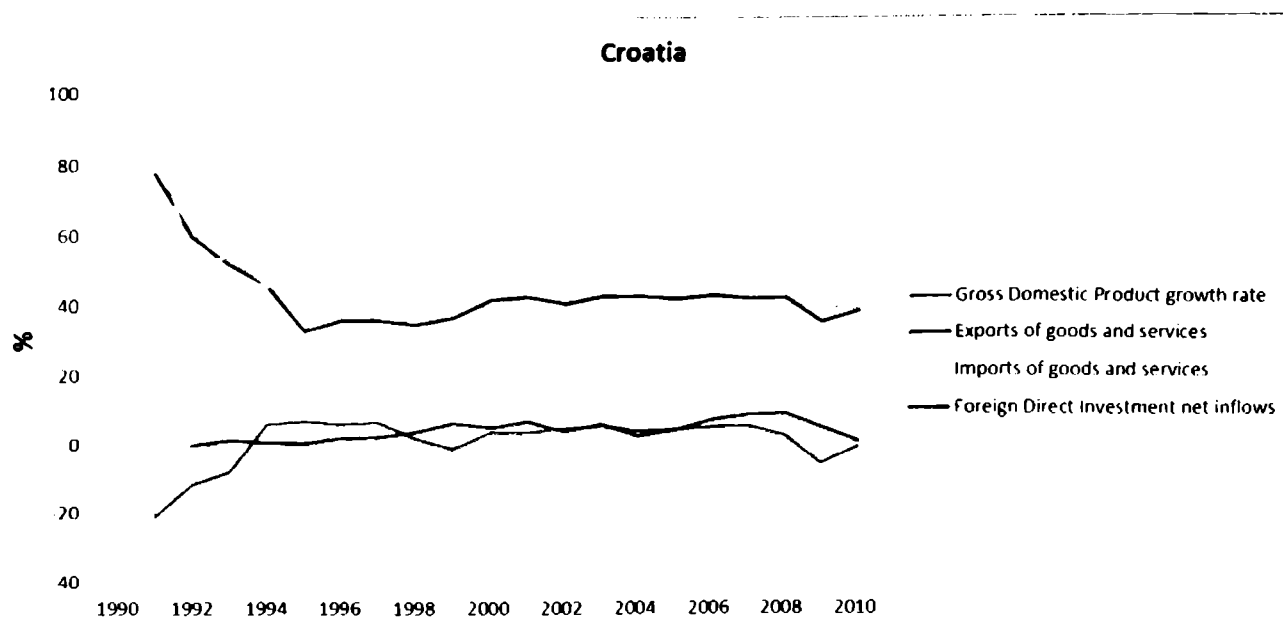
ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών να διαμορφωθεί το 2010 στα ίδια περίπου επίπεδα με το 1990, δηλαδή στο 3,8% του ΑΕΠ.

Διάγραμμα 5: Εισαγωγές/Εξαγωγές

Πηγή: UNCTAD

Διάγραμμα 6: Αύξηση ΑΕΠ/ Εξαγωγές/Εισαγωγές/ΑΞΕ

Πηγή: World Bank

Καθώς τα συναλλαγματικά έσοδα παρέμειναν χαμηλά, λόγω καθυστερήσεων στις ιδιωτικοποιήσεις, το αυξανόμενο έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών χρειάστηκε με χρηματοδοτηθεί με αυξημένο δανεισμό. Το ύψος του εξωτερικού χρέους προκάλεσε όλο και μεγαλύτερη ανησυχία, καθώς έχει ακολουθήσει σταθερά αυξητική τάση και

ανέρχεται το 2010 στο 98% του ΑΕΠ. Τον Δεκέμβριο 2001 συμφωνήθηκε η πρώτη δόση ενός δανείου διαρθρωτικής προσαρμογής, ύψους USD 202 εκατ., από τη Διεθνή Τράπεζα, με προϋπόθεση για την εκταμίευση της δεύτερης δόσης του δανείου αυτού την αποτελεσματική εφαρμογή μιας σειράς διαρθρωτικών και θεσμικών μεταρρυθμίσεων.

Οι ιδιωτικοποιήσεις προχώρησαν με σχετικά αργούς ρυθμούς, λόγω διοικητικών εμποδίων και γραφειοκρατικών διαδικασιών. Το μέγεθος του δημόσιου τομέα, ο οποίος στις αρχές της δεκαετίας του 2000 αντιπροσώπευε το 40% του ΑΕΠ, παρέμεινε υψηλά, παρότι ένας από τους όρους της συμφωνίας stand-by ήταν η μείωση του μεγέθους αυτού. Τα έσοδα από άμεσες ξένες επενδύσεις ανήλθαν σε ποσοστό υψηλό για την περιοχή— αλλά προήλθαν κυρίως από ιδιωτικοποιήσεις και όχι από εντελώς νέες επενδύσεις. Σε μια προσπάθεια προσέλκυσης περισσότερων άμεσων ξένων επενδύσεων οι φορολογικοί συντελεστές μειώθηκαν, αλλά η κατάσταση έχει βελτιωθεί σημαντικά. Αυτό θα υποβοηθηθεί εάν το σύστημα εγγραφής νέων επιχειρήσεων και έκδοσης αδειών δεν απλουστευθεί και δεν καταστεί πιο διαφανές.

**Professor Const. GE.
ATHANASOPOULOS**

Postgrad. Progr. Panteion University
of Social and Political Sciences,
Postgrad. Progr. Univ. of Athens,
Postgrad. Progr.
of "Neapolis" Univ., Pafos
Lawyer,
Ex Ch.L.U.L., Bruxelles,
Ex Int. I.I.A.P., Paris

ADMINISTRATIVE LAW

**New
edition**

Athens, 2013